

IRODALOM.

Spranger Eduard: Közerkölcs és személyes erkölcsiség. Előadás a budapesti kir. m. Pázmány Péter-tudományegyetem aulájában 1936 március 9-én. (Filozófiai Ertekezések. Kiadja a Magyar Filozófiai Társaság. 7. sz.) Budapest, 1936. (19 lap.)*

Az emberek rendszerint azzal foglalkoznak kiváltképen, arról írnak, szónokolnak, aminek híján vannak. Fogékonyak, érzékenyek az élet minuszai iránt, kevésbé ébrednek tudatára a pluszoknak. Ez az elgondolás és lelkiállapot nyilatkozik meg a fenti előadás címének megválasztásában is. Köz-erkölcs és személyes erkölcsiség: emberemlékezet óta ez a két tényező mozgatja az emberiség, személyek és közösségek életét, történetét egyaránt. Rendszerint észrevétlenül, anélkül, hogy világosan tudatára ébrednének, ott lappangnak minden lépésünknel, ott kísértenek minden elhatározásunk küszöbén. „A morál javarészben láthatatlan hatalomként él és működik (3). Valóban olyan kérdések (merülnek itt fel), amelyek bizonytalanság a végső és legkomolyabb kérdései az életnek általában“ (19). Első tekintetre, a laikus felszínes szemléletén keresztül ugyan felette egyszerűnek látszik a probléma: a közerkölcs nem lehet egyéb a személyes erkölcsiségek szintézisének és viszont amaz ezekre rányomja bélyegét. Am Sprangert olvasva, aki mesteri kézzel a mélységekig ható elgondolásával és éles meglátásával, a kultúra morfológiájának kutatása közben bevált módszerével (I. M. P. 1936, 104—107. l.) lebbenti fel itt is a fátyolt, csakhamar világossá lesz előttünk a probléma sokrétűsége, bonyolultsága, amellyel Spranger már *Lebensformen* c. művének *Kollektive und persönliche Moral* c. fejezetében foglalkozott. Lényegében két labilis tényezővel van itt dolgunk, amelyeknek morfológiája szintén a hely és idő világtényezőitől függ: „Nagy a közbülső tagok száma“ (18). A filozófus, főleg a pszichológus előtt a kérdések tömege jelentkezik: Mit értünk közerkölcsön és mit személyes erkölcsiségen? Milyen a viszonyuk elméletben és gyakorlatban, s miben, hogyan nyilatkozik meg függésük? Mennyiben él, élhet mindegyik külön életet? Ma hogyan állunk velük, mi tehát a jövő teendőnk? stb. Mindezekre joggal várunk választ a szerzőtől, nézzük tehát, mit kapunk tőle.

A tanulmány 1. része (5. l. f.) a népmorállal (közerkölccsel) foglalkozik. „Ez egyike a népi együttélés normatív igényű rendszereinek, amely él, vagyis mindig a jelen lépcsőjén létező embernek eleven magatartását akarja egyetemesen érvényes szabályokkal eleve határok közé szorítani“, de ennek ellenére nagyon is eltérő „halmazállapotokban“ léphet fel. Am ki hozza létre az együttélést és normáit, kinek nevében történik az ellenőrzés, kérni a szerzőt. Névtelen kollektív alany ez, amelyet a németek a *man* határozatlan személynév-mással jelölnek (magyarul: az emberek, a világ stb.). Fontos a morál kifejlődésének és átalakulásának kérdése is, amely szorosan összefügg a kultúrával: „Míg a kinyilatkoztatott erkölcsiség a morált úgyszólván felülről alakítja, addig a kultúrviszonyok tárgyi és társadalmi átalakulása mintegy alul-

* A Cseh Filozófiai Társaság meghívására a szerző ezt a *Kollektive Moral und persönliche Sittlichkeit* című előadását utóbb Prágában is megtartotta. Erről részletesen beszámol Gogolak Lajos a *Korunk Szava* f. évfolyamának 260—61. lapján.

ról fejleszti tartalmait tovább“ (10). A kultúra differenciálódása szükségképpen maga után vonja a morál differenciálódását is, ami fokozott individualizmushoz vezet és válságos helyzeteket teremt. A kultúrák érintkezése folytán a két morál között küzdelem támad: az industrializálódás pl. mindenütt a régi morál széthullásával jár együtt és kultúrválságra vezet. „Beszélünk iparos-, kereskedői, tőzsde-, sőt tudós és rablómorálról, amelyekkel párhuzamosan külön kereskedői, paraszt-, diák-, tisztii és betyárbecsület fogalmi jelentkeznek. (Ezeknek gyakorlati megnyilatkozásairól l. alább a lelkiismerettel kapcsolatban.) A 2. rész (11. l. f.) a kollektív morál és a személyes erkölcsiség kölcsönhatásával foglalkozik. Az előbbi kettős formában fűződik bele az ember tudatába: egyrészt ismeri követelményeit, másrészt érzi *lelkiismeretében* azoknak súlyát. Minthogy azonban az is kérdéses, hogy a lelkiismeret csálhatatlan-e, hogy nem tévedhet-e: ebből a valóságban nehézségek, konfliktussal járó helyzetek származnak. Szerzőnk alulról felfelé szubjektív, objektív és abszolút lelkiismeretet különböztet meg. Ezek közül szerintünk a valóságban az első, amelyet relatív lelkiismeretnek is nevezhetnénk, a leggyakoribb: páratlanul elasztikus és a legalsó fok a lelkiismeretlenséggel egyenértékű. Kézzelfoghatóan szemléltetik ezt a mindennapi életben lépten-nyomon előforduló triviális esetek, a visszaéléseknek megszámlálhatatlan példái: kölcsönvett könyveknek vissza nem adása, újságok elorzása, kártyaadósság, számlák kifizetésének megtagadása, ígéret megmásítása, a hazugságok különböző nemei, hamis tanúzás és eskü stb. A szubjektív lelkiismeret az objektíven keresztül az abszolút lelkiismeret eszméjéhez vezet, amely vallásos eredetű: „Igy vezet vizsgálja a világi filozófia mégis az egyedülálló nagy tényhez: a kereszténységhez és etikai kihatásaihoz. Csúcspontja a Hegyi Beszédnek ez az egy mondata: Boldogok a tisztaszívűek. Ezt az őszintéti szerzetnek nevezhetjük“ (16—17). Miután a szerző a megállóhelyek méltatásával végigvezetett a probléma egész területén, elérte a végállomáshoz, amelynek tanulságát Kant és Platon nyomán így formulálja: „Minden idő és minden ember számára, legyenek azok még annyira különös idők és emberek, érvényes az abszolút követelmény: cselekedjél tiszta akaratból“ (17—18). És: „A teljes erkölcsiséghez hozzátartozik az, hogy az egyes ember a maga népének értékszínvonaláért felelősnek tudja magát, és hogy a maga személyes létét csak ebből az átfogóbb megkötöttségéből alakítsa“ (15).

A közerkölcsnek és erkölcsiségnek a *neveléssel* való kapcsolatáról Spranger csak elvétve, de akkor normatív módon nyilatkozik: „Az egész nevelés az erkölcsi tekintély nevében folyik (8). Hagyomány, környezeti befolyás, tervszerű nevelés belevésték az érvényben lévő morált a nép minden egyes tagjának tudatába (12). A népnek minden tagja érezze, hogy részes nemzete nevelésében. Azok a sokak is, akik a hétköznap egyszerű kötelességeit teljesítik, a családapák és anyák, a tanítók és munkások, együttdolgoznak azon a nagy szövödéken, amely meghatározott történeti formájában valamely nép morálját alkotja“ (18). A szó nemes értelmében vett igazi nevelés valóban csak egyféle, mégpedig: *erkölcsi* lehet. A megszámlálhatatlan közerkölcsök és szemé-

lyes erkölcsiségek megannyi szerteágazó deltákon keresztül özönlenek az erkölcsi nevelésnek örökké háborgó világtengerébe, ahol a törekeny egyén csak akkor képes helytállni, ha gyarló erőit egybe tudja forrasztani a felsőbb hatalmakba vetett, tántoríthatatlan hittel.

Értelmünkben, lelkünkben felvilágosítva, gyarapodva tesszük le ezeket a klasszikus lapokat, amelyek valóságos iskolája, gimnasztikája a dolgok mélyére ható gondolkodásnak. Mégis, bár aggodalmaskodva, rá kell mutatnunk a problémának egy sebezhető pontjára, amelyre nézve nem kaptunk kielégítő választ. Mi történjék akkor, ha egy abszolút lelkiismeretre törekvő egyén szembekerül a szubjektív lelkiismeret legelső fokán állóval? Súlyos dilemmával állunk itt szemben, mert ebben az esetben az abszolút lelkiismeret a rövidebbet húzza. Ha viszont lemondunk róla, jóvá nem tehető mulasztást követünk el az abszolútum, Isten és az erkölcsi nevelés kategórikus imperatívusával szemben, amely romba dől... Fájdalmas megadással kell belenyugodnunk az egyetlen kivezető útra: a magasabb fokon állóknak, a jobbaknak áldozatot kell hozniok az örök-igaz „Küzdj és bizva-bízzál“ ige értelmében.

A tanulmány zárószavában a szerző fennkölt hódolattal emlékezik meg a magyar nemzetről, a budapesti tudományegyetemről és ezidőszertint való irányítójáról (akit hazájában is a jelenkor legfényesebb elméi közé számítanak), ami méltán tölthet el bennünket büszkeséggel, de egyúttal mély hálára kötelez.

A nehéz eredeti szöveg kitűnő magyar fordítása Prohászka Lajos szakavatott tollát dicséri. kf.

Kornis Gyula: Egyetem és politika. Budapest, 1936. Franklin-Társulat. (61 lap.)

Az egyetemi oktatásra, illetőleg az egyetem lényegére vonatkozó kérdések minden részlete, az egyetem egész problematikája mindenkor érdeklődés tárgya volt a nemzetek vezető és műveltebb rétegeinél. Az *universitas scientiarum* kezdetétől fogva mintegy féltett kincse volt az emberi szellemnek minden művelt államban. S bár félszázadja már, hogy Paulsen Frigyesnek a német tudományos oktatásról és az egyetemekről szóló nagy munkája első ízben megjelent, s bár Ziegler Theobaldnak ebből a tárgykörből való könyveit is már negyedszázadnál jóval hosszabb idő választja el tőlünk, mit sem veszítettek érdekességükből és nagy jelentőségükből.

A magyar kultúrpedagógiai irodalom nem bővelkedik az egyetemek tudománytani jelentőségére vonatkozó könyvekben és dolgozatokban. Egy és más akad ugyan e téren is; ami azonban eddig megjelent, az mind efemer jelentőségű írás. Nyugodtan mondhatjuk, hogy soha még oly magas szempontoktól vezérelt fejtegetéseket, oly világosan meglátott örök igazságokat nem kaptunk e tárgyról sem külföldi, sem hazai tudós írók egyikétől sem, mint azok, melyek Kornis Gyula legújabb könyvében, az *Egyetem és politika* c. tanulmányban olvashatók. Fejtegetései a minden időkre érvényes klasszikus tanulmány hatását teszik az olvasóra.